

Başlıca Doktrinler Açısından Sendikacılık

Alpaslan IŞIKLI^(*)

Giriş

Sendikacılığı Doğuran Tarihsel Koşullar

Sendikacılık, ücretlilik düzeninin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ücretlilik düzeninin temelinde yatan sanayi devrimi ve kapitalizm, ilk defa İngiltere’de varlık kazandığı için sendikacılığın beşiği de bu ülke olmuştur.

Sanayi devriminin ve kapitalizmin oluşturduğu ve sendikacılığın doğuşuna ortam hazırlayan koşullar, başlıca üç iki noktada toplanabilir:

- 1- Emek-sermaye ayrılığı ve emeğin özgürleşmesi;
- 2- Emeğiyle geçinenlerin (bağımlı çalışanların) sayıca artması.

Sanayi devrimi büyük ölçekli üretimi getirmiştir. Sanayi devrimi sonrasında, bir emekçinin, tek başına üretim araçlarının sahibi, yani aynı zamanda hem işçi ve hem de işveren olabildiği dönemler gerilerde kalmıştır. Çünkü, sanayi devrimini tamamlamış olan toplumlarda, basit el tezgahlarıyla yapılan zanaatkarlık veya mütevazı bir dükkanda yürütülen esnaflık türü işler hızla tarihe mal olmaya başlamıştır.

Sanayi devrimiyle birlikte varlık kazanan rekabete dayalı piyasa düzeninde, üretim araçlarının sahipliğinin kime veya kimlere ait olduğunu belirleyen tekelleşme yasasıdır. Tekelleşme, fizik dünyasındaki yer çekimi yasa-

---

^(*) Prof. Dr., A.Ü. SBF ÇEEİ Bölüm Başkanı

sına benzer. Büyük kitlenin küçük kitleyi çekmesi gibi, büyük sermaye de küçük sermayeyi özümser. Böylece, bir yanda sermayeyi, dolayısıyla üretim araçlarını ellerinde toplayan ve giderek daralan bir kesim oluşurken, diğer yanda ise nüfus içinde giderek genişleyen bir kesimin üretim araçlarının sahibi olmak durumunu yitirdikleri görülür.

Üretim araçlarının sahibi konumunda olanlar, daha büyük bir sermaye sahibi tarafından yutulmamak ve bu konumlarını yitirmemek için sürekli kâr ederek rekabet ilişkilerinde altta kalmamak çabası içinde olurlar. Kâr etmek için işçi çalıştırmak zorundadırlar. Bu ilişkiler çerçevesinde, üretime, emeği ve sermayeyi katanlar aynı insanlar değildir. Böylece, emek-sermaye ayrılığı ortaya çıkmış olur.

Emeğin özgürleşmesi, hukuksal anlamdadır. Emekçiyi daha eski dönemlerin köleci veya feodal düzende (veya tımarlı sipahi düzeninde) olduğu gibi belli bir işyerine bağlı kılan zora dayalı bir kural yoktur. Ancak, bu durum, kimin nerede, ne koşullarda çalışacağını belirleyen hiçbir kuralın bulunmadığı anlamına gelmez. Çok katı ve acımasız kurallar vardır; ancak, bunlar hukuksal değil ekonomik alandan kaynaklanır. Eli kılıçlı muhafızlar olmasa da "belki tuz ekmektir bağlar yolları" diyen ozanın işaret ettiği gibi, işçi çalışma ile ilgili kararlarında serbest değildir. Bu koşullarda, akit serbestisi, geniş ölçüde sözde kalmaya mahkum bir ilkedden ibarettir.

Böylece, tarihte benzeri görülmemiş olan bir üretim ilişkileri düzeni doğmuş bulunuyor. Geride bir sorun kalmaktadır. Serbest rekabet temelinde biçimlenen bu ilişkiler çerçevesinde doğacak sorunlar nasıl çözülecektir?

Sorunların nasıl çözüleceğini sorusu, önceliği olan bir başka soruyla bağlantılıdır: Sorun var mıdır, varsa, ne tür bir sorun vardır?

Toplumsal yaşamda, sorun var mıdır, ne tür bir sorun vardır ve nasıl çözüme kavuşturulabilir türünden sorulara verilen değişik yanıtlar, değişik ekonomik ve sosyal doktrinlerin ana içeriğini oluşturur. Her biri değişik bir sınıfsal çıkarı temsil eden doktrinler, bu sorulara yanıt getirirken toplumsal ekonomik yaşamda sorunların varlığı ve bu sorunların çözümü açısından sendikacılık olgusunun yeri gibi konularda çok değişik bakış açıları getirmişlerdir. Tarihsel akış içinde bunları ana hatlarıyla göreceğiz.

Klasikler: Sendikacılık "Görünmeyen El" in Görevini Engeller

Klasik iktisat doktrini, toplumsal yaşamın ve tarihsel akışın algılanmasında ve açıklanmasında çok etkili olan ve günümüzde de yeniden ve sanki

yeni bir buluşmuşçasına geniş kabul gören bir bakış açısını ifade eder. Klasik doktrin, birlikte bir sacayağı oluşturan üç ünlü İngiliz filozof ve iktisatçısının düşünceleri üzerinde biçimlenmiştir. Bunlar sırasıyla, Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823) ve John Stuart Mill (1806-1873)'dir.

Klasikler, rekabete dayalı piyasa mekanizmasının, her şeyi en uygun çözüme kavuşturabilecek ideal ve dokunulmaz bir işleyişe sahip bulunduğu na dair çok yaygın bir inancın doğuşuna zemin oluşturan teoriler geliştirmişlerdir. Her türlü dış etkiden, bu arada, devlet müdahalesinden azami derecede soyutlanmış bir "serbest rekabet" düzeninde, bireysel çıkar için ortaya konulan çabaları toplumsal yarara kanalize eden -Adam Smith'in deyişiyle- bir "görünmeyen el" in varlığını savunmuşlardır. Adam Smith, ayrıca, toplumsal çıkar amacıyla gerçekleştirilen çabalardan yarar gelmeyeceğini, bu yöndeki çabaların, eninde sonunda kişisel bir amaca veya kişisel bazı amaçlara hizmet etmekten başka bir sonuca ulaşmayacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla, yapılması gereken, her şeye en uygun çözümü getirebileceğine inandıkları "görünmeyen el" e inanmak ve onun işini zorlaştıracak ve onun hükmünde işleyen düzeni bozabilecek müdahalelerden kaçınmaktan ibarettir.

Klasik düşüncenin bireysel çıkarı ve rekabeti kutsallaştıran bakış açısı, iki önemli felsefi dayanaktan yararlanmıştı. Bir yandan, Darwin'in güçlü-nün güçsüzü, sağlıklı'nın sağlıksızı tasfiyesinin doğal yaşamın esası olduğuna dair "doğal ayıklanma" kuramı, diğer yandan yoksullukları ve sosyal adaletsizlikleri, ilahi adaletin takdirlerinin tecellisi olarak dokunulmaz sayan Püritanist Hıristiyan ahlakı, liberalizme arayıp da bulamayacağı birer kılıf oluşturmuştur. Liberaller bunu yaparken, insan topluluklarını vahşi hayvanların dünyasına özgü bir temele oturtmuş; ve ayrıca, Tanrı'yı kapitalizmin günahlarının fatura edildiği bir merci gibi göstermiş oluyordular.

Ancak, kabul etmek gerekir ki klasik düşüncenin varsayımlarının, böylesine yaygın ve kalıcı bir kabul görmesinin asıl önemli nedeni, doğallık ve kutsallık atfettiği ilişkilerin doğmasıyla birlikte, üretim güçlerinde insanlık tarihinin en baş döndürücü gelişmelerin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Teknik alandaki büyük sıçrama onunla birlikte ortaya çıkmıştır. Bütün bunların, gerçekte, insanlığın gelişimi anlamına gelip gelmediği, acılı ve uzun süren tecrübelerin sonunda ve tarihin daha sonraki dönemlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Klasik düşüncenin varsayımlarından yola çıkılınca, kaçınılmaz ve doğal olanın, yalnızca devlet müdahalesine değil, sendikalaşmaya da yer tanımayan bir "düzen" olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü sendikalaşma, düzenin esasını oluşturan bireycilikle bağdaşması mümkün olmayan bir bilinç üzerinde temellenir. Bu bilinç, en sade anlamıyla dayanışma bilincidir. Aralarında dayanışarak sendikal faaliyete girişen işçi toplulukları, klasik kuramın uzantısı olan liberal anlayışa göre, bireysel özgürlüklere ters düşen bir iş yapmış olurlar. Bu yolla, ortak bir karar oluşturarak belli bir ücret talebiyle ortaya çıktıklarında, düşük bir ücretle çalışmaya hazır yığınların özgürlüklerini kısıtladıkları savunulmuştur. Sendika hakkını yasaklamak üzere, 19.yüzyılın başlarında İngiltere’de yürürlüğe sokulan Combination Act’lar ve Fransa’da yürürlüğe sokulan Chapelier yasaları bu görüşlere dayanılarak gerekçelendirilmişlerdir.

Klasiklere göre, bir meta gibi düşünülen emek de diğer mallar gibi en uygun karşılığını serbest piyasada bulabilecektir. Bu yolla belirlenen ücret, işgücünün üretimi ve yeniden üretimi için gerekli olan düzeyde gerçekleşecektir. Daha açık bir deyişle ücret, işçinin emeğini sunabilecek düzeyde yaşamını sürdürebilmesi ve gelecek işçi kuşaklarının oluşumuna elverecek ölçüde neslini idame ettirmesine imkân verecek düzeyde belirlenecektir. Klasiklerin "en az geçim düzeyi" denilen kuramları böyle özetlenebilir.

Klasiklerden Ricardo’ya göre, ücret, malların fiyatına göre belirlenir. Malların fiyatı ise üretim maliyeti ve onu oluşturan emek tutarı tarafından belirlenir. Bu düşünce, Marks’ın, değer kaynağının emek olduğuna dair açıklamalarına kaynak oluşturmıştır.

Alman sosyalisti Ferdinand Lassalle (1825-1864) Klasiklerin en az geçim düzeyine ilişkin düşüncelerinden ve Ricardo’nun ücret kuramından yola çıkarak ve bunları Malthus (1766-1834)’un nüfus kuramıyla eklemeler yaparak kapitalist toplumda ücretlerin belli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyen bir "Tunç Kanunu"nun bulunduğu gözlemini ortaya koymuştur. İşçilerin ücretlerini artırmakta başarılı olmaları, geçici bir süre için mümkün olsa bile, bu yüzden refah düzeyleri artan işçilerin çok çocuk yapmaları sonucunda, işgücü arzı artacak ve ücretler yeniden eski düzeylerine düşeceklerdir. Lassalle’in bu yöndeki düşünceleri, "zenginin sofrası, yoksulun yatağı bereketli olur" atasözü ile çelişmekle birlikte, çok etkili olmuştur; sonraları bu düşüncelerin Marks’a yamanmak istendiği de görülmüştür. Lassalle’a göre, kapitalist toplumda işçiler için kurtuluş yolu, ücretlerini artırmak için boş yere mücadele etmektense, devletin öncülüğünde ve

gözetiminde bazı kazanımlar sağlama olanaklarını aramalarıdır. Bu nedendir ki Lassalle, doktrinler yelpazesinde "devlet sosyalizmi" denilen çizginin temsilcisi sayılır.

Klasiklerden Stuart Mill, geliştirdiği "Ücret Fonu" kuramıyla, sendikaların daha yüksek ücret arayışlarının işsizliğe neden olmaktan başka bir sonuca hizmet etmeyeceğine dair düşünceler ortaya koymuştur. Mill'e göre, sermayedarların işgücüne ödemek için ayırdıkları sabit bir fon vardır; dolayısıyla, daha yüksek ücret, daha az işçi çalıştırma zorunluluğunu doğurur. Ücretlere ayrılan fonu sabit saymak gibi yanlış bir varsayıma dayanan bu açıklamalar, dün olduğu gibi bugün de sendikaları, işsizliğin ve ekonomik krizin sorumlusu olan görüşlerin esin kaynağını oluşturmaktadır.

Ütopycı Sosyalistler: Yeryüzü Cennetine Sendikasız Yolculuk

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı geldiğinde, kapitalizm doğmaya başlamış bulunuyordu. Kapitalizmin doğuşuyla ortaya çıkan sorunlar, giderek genişleyen bir biçimde zihinlerde ve yüreklerde yankılar uyandırmaya başladı. Bu yıllarda, adeta bir patlama niteliğinde ortaya çıkan ütopycı sosyalistler, kapitalizmin doğurduğu yoksulluk, sömürü ve sosyal adaletsizlik karşısında uyanan tepkilerin ilk sözcüleri arasında önemli bir yere sahiptirler.

İyilikseverlik, bunların ortak vasıflarını oluşturmaktaydı. Kapitalizmin ortaya çıkardığı çarpıklıklardan büyük rahatsızlık duymaktaydılar. Hepsi kafasında tasarladığı hayali bir dünyanın özlemini taşımaktaydı. Kısacası, bugünlerin önemli gündem maddesini oluşturan ve kapitalizme alternatif olabilecek "bir başka dünya" arayışı onlarla başlamıştı diyebiliriz.

Bir başka dünya üzerine ayrıntılı değişik hayali modeller oluşturmuşlardı. Bunlar, üstün bir yaratıcı düşüncenin ürünü olan birer yeryüzü cenneti gibiydiler. Ancak, bu ütopyik dünyalara nasıl ulaşılacaktı, sömürsüz, adil, yoksulluğa yer tanımayan bir toplum nasıl kurulacaktı? Bu konuda da her birinin önerdiği çözüm farklıydı; ancak, hepsinin ortak özelliği, yeryüzü cennetine giden yolda, sendikalara ve daha geniş bir anlatımla işçi sınıfının örgütlü mücadelesine dayanmayı akıllarına bile getirmemiş olmalarıydı. Adam Smith'in görünmeyen eline inanılmayacağını görmüşlerdi. Ancak, onların tasarımlarında, işçi sınıfı da inanılacak bir güç olarak yerini almış değildi. Bunun nedeni, kapitalizm doğmuş olmasına rağmen, kapitalizmin ürünü olan işçi sınıfının, tarih sahnesindeki yerini henüz hissedilebilir bir biçimde almamış olmasıdır.

Ütopycacıların ortaya attıkları düşüncelerin her birinin, 19.yüzyıl başlarının ürünü olmalarına rağmen, kapitalizmin çarpıklıklarının görüldüğü ve fakat işçi sınıfının, tarihin çarkını ileriye doğru döndürebilecek önemde bir varlık kazanmadığı daha sonraki dönemlere özgü koşullarda da değişik bazı görünümlere bürünerek geçerlik kazandığı görülmüştür.

Ütopycacıların hepsini, yalnızca isimlerini sayarak bitirmek bile mümkün olmayabilir. Bunlardan, en önemli birkaç tanesini özetle görmekte yetenlim.

Fransız düşünürü Saint-Simon (1760-1825) topluma sanayinin ve bilimin gereklerine uygun bir yön verildiği takdirde, savaşların son bulduğu, yoksulluğa ve sosyal adaletsizliğe yer tanımayan bir düzenin ve yapılanmanın sağlanabileceğine inanmaktaydı. Sanayi, onun için temel bir kavramdı ve bu deyiimi de ilk defa kullanan o olmuştu. Bu yönüyle teknokrasinin babası sayılabilir. Toplumda iki tür iktidar düşünüyordu. Birincisi dünyevi iktidar olacaktı. Bu iktidarın sahipleri olarak sanayicileri düşünüyordu. Diğeri ise bilginlere ait olacağını düşündüğü manevi(sprituel) iktidardı. Saint-Simon'un bu anlayışı, Eflatun'un filozof krallar tarafından yönetilen devlet modelini anımsatmaktadır.

Saint-Simon'un öngördüğü toplumsal yapılanmaya giden yolda, sınıf mücadelesine ve dolayısıyla sendikalara yer yoktur. Akıllı bir iktidar sahibinin bu yolu açacağına dair beklentisi çağdaşı olan Napoleon Bonapart hakkındaki iyimser bakış açısıyla somutlaşmaktadır.

Bir başka Fransız düşünürü olan Charles Fourier (1772-1825), sanayi karşısında Saint-Simon'un tamamen tersi görüşlere sahipti. Ona göre "Sanayicilik, bilimsel canavarlarımızın en sonucusudur. Sınai sistemde her şey kötüdür". Fourier bu yönüyle günümüzdeki Yeşiller hareketinin sanayi karşıtı kanadının öncüsüdür. Fourier, gene Saint-Simon'un aksine güçlü bir merkezi hükümet yerine "falanj" adını verdiği 1600 kişilik eşitlikçi komünal topluluklara bölünmüş bir toplumsal yapı öngörmekteydi. Yaşamının son yıllarını, ideal toplum modeli olarak gördüğü falanjların kurulmasına destek olacak bir zengini bulma yolunda başarısız arayışlarla tüketti.

Robert Owen (1771-1858), Fourier'ninkilerin benzeri olan ve çağdaş kooperatifçilik akımına öncülük etmiş bulunan düşünceleri, aşağı yukarı aynı yıllarda İngiltere'de ortaya atmıştır.

Owen, insan kişiliğinin, içinde yer aldığı ortam tarafından belirlendiği

görüşündeydi. İnsanı değiştirmek için kendisini çevreleyen koşulları değiştirmekle işe başlamak gerektiğini savunurdu. (Bu düşünceleri daha sonra Marx'a da esin kaynağı oluşturmuştur.) Sermayedarlar arasındaki rekabetin işçilerin gayri insani koşullarda çalıştırılmaları sonucunu verdiğini düşündüğünden, klasiklerin en başta gelen değer saydıkları rekabete karşıydı.

Owen, genç yaşta oldukça zengin bir kişi olarak başında bulunduğu fabrikasında bazı önemli sosyal politika önlemlerini hayata geçirmeye büyük önem verdi. Çocuk işçiliğine son verdi, işçiler için elverişli konut ve çalışma koşulları ve eğitim olanakları sağladı, içkiyi yasakladı... Onun attığı bu adımlar, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulması dahil pek çok önemli gelişmenin kaynağını oluşturmuştur.

Owen, 1819-1827 yıllarında "harmoni köyü" adını verdiği eşitlikçi komünal toplulukların kurulması mücadelesine kendisini adadı. Bu yöndeki çabalarını gerçekleştirmek için Amerika'da kendisine yardımcı olacak bir vali buldu. 1824'te Amerika'da İndiana eyaletinde bir "harmoni köyü" kurdu. Ancak, etrafına topladığı ve bireysel çıkar dünyasında kişilikleri oluşmuş insanlarla bu girişimin yürütülmesinin olanaksızlığı kısa zamanda anlaşıldı. Harmoni köyünde eğlence hariç, hiçbir şeyde başarı sağlanamadı. Owen, 1827'de İngiltere'ye geri döndü.

Bu arada, 1824'te İngiltere'de sendika hakkı yasallık kazanmıştı. Owen, hızla umudunu sendikalara bağladı. Ama, ütöpik yaklaşımını terk etmiş değildi. Tüm işçileri çatısı altında toplayacak tek bir sendikanın ilan edeceği bir genel grev sayesinde, barışçıl bir sosyal devrimin bir anda gerçekleşeceğini boşuna bekledi.

1858'de ölüm döşeğindeyken gelen rahibe, zamanına göre ileride olmaktan dolayı çıkaracak günahı bulunmadığını söyledi.

Babuvizm, Blankizm: İşçi Sınıfına Vekâleten Silahlı Bir Azınlık

İşçi sınıfının tarih sahnesindeki yerini henüz yeterince almadığı koşullarda, birilerinin onun adına ortaya çıkıp yeni bir toplum mücadelesi için silaha sarılması, çokça görülmüş olan bir durumdur. 1789 Fransız Devrimi yıllarında yaşamış olan François Noël Babeuf (1760-97), bu yönde mücadele yürütmüş olanların ilk ve önemli bir örneğidir.

Babeuf, arazi ve sanayi üzerinde ortak mülkiyetin kurulmasını, yeni bir toplumsal düzenin esası saymaktaydı. 1789 Devrimi'ne öncülük etmiş olan ilerici radikal aydınların hedeflerle sınırlı kalmak niyetinde değildi. 1789 Devrimi'nin çok daha büyük devrimin öncüsü olacağına inanmaktaydı ve

1789 Devrimi'nin ürünü olan ve mülkiyet hakkının korunmasını da içeren *İnsan Hakları Bildirgesi*'ni yeterli bulmamaktaydı. Babeuf ve yandaşlarının düşünceleri ve amaçları, *Eşitler Bildirgesi* adı altında biçimlendi.

Babeuf'ün arkasında, hedeflediği amaçlar için harekete geçebilecek bir işçi sınıfı yoktu. Amaçlarına ulaşmak için 1796'da silahlı bir grup arkadaşıyla gizlice örgütlenerek ayaklanma başlattı. İçlerine sızan gizli polis elemanları, ayaklanmayı önceden haber aldı. Babeuf ve arkadaşları yargılandılar. Babeuf ve bir arkadaşı, idam edildiler.

Babeuf'ün çizgisini sürdüren önemli bir isim, Louis Auguste Blanqui (1805-1881)'dir. Yaşamı idamla son bulmamıştır ama, ömrünün 36 yıldan fazla bir bölümü hapislerde geçmiştir. İşçi hareketinin yeni yeni kendisini göstermeye başlaması, Blanqui'nin mücadele yöntemleri arasına grev unsuru da sokmuştur, ancak, o da esas olarak, Babeuf gibi, iyi örgütlenmiş disiplinli bir azınlığın silahlı eylemine bel bağlamıştır.

Blanqui, yaşadığı dönemde 1830, 1848, 1870... yıllarındaki gibi tüm devrim hareketlerinde sahnededir. Her bir dönemeçte kendisine özgü yöntemlerle bir ayaklanma başlatmış; her defasında tutuklanarak hapis cezasına mahkum edilmiştir. 1848'de Louis Philippe'in devrilmesi hareketine katılmış; 1870'de, kısa bir süre, III. Napoleon'un Prusya orduları karşısında yenilgiye uğraması üzerine kurulan geçici hükümetin başında yer almıştır.

17 Mart 1871'de başlayan bir ayaklanmanın sonucunda kurulan Paris Komünü'nde, Blanqui'nin yandaşları çoğunluğu oluşturmaktaydılar. Blanquistler, çok geniş kapsamlı hedeflere yönelmişlerdi; ancak, koşullar bu hedeflerin gerçekleşmesini mümkün kılmamanın çok uzağındaydı, her şeyden önce, güçlü bir kitlesel hareket mevcut değildi. Bu nedenledir ki Engels Komüncüleri "kendi sabırsızlıklarını teorik kanıt yerine koymak"la eleştirmiştir.

Tarihin daha sonraki dönemlerinde de işçi hareketinin ve sendikacılığın belli bir gelişim göstermediği veya şu veya bu nedenle yetersizliğe düştüğü toplumlarda bu unsurları tamamen dışlayan ve bütün umutlarını silahlı eyleme bağlamış olan oluşumların sayısız örnekleri görülmüştür. Latin Amerika'daki Tupomaros'lar İtalya'daki Kızıl Tugaylar... ve nihayet bizde 12 Mart ve 12 Eylül öncesi dönemde görülen silahlı mücadele yanlısı bazı gençlik örgütleri, bu çizginin uzantıları sayılabilir.

Louis Blanc: İşçi Sınıfının Sahneye Çıkışı

Louis Blanc (1809-1865), Fransa'da varlığını duyurmaya başlamış bulunan işçi sınıfının öncüsü ve sözcüsü olarak 1848 devrimi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Devrim sonrasında oluşan geçici koalisyon hükümetinde yer aldı. Düşünce ve eylemlerinin bir çok yönüyle, çağdaş demokratik sosyalizmin kurucusu sayılır.

Louis Blanc, düşünce ve görüşlerinin esaslarını 1839'da yayınladığı *Çalışmanın Örgütlenmesi* isimli yapıtında ortaya koymuştur. Blanc, tekelleşmenin ilk evrelerini yaşayan döneminin Fransa'sında, en önemli sorun olarak beliren işsizliğin üstesinden gelinebilmesi için devletin öncülüğünde kurulacak olan "toplumsal atölyeler"e temel bir rol atfetmekteydi. Banka, sigorta, demiryolu, büyük fabrikalar... devlete ait olacak; özgür kesim olarak nitelendirdiği toplumsal atölyeler, diğer faaliyetleri yürütecekti. Onun bu düşünceleri ile kendisi gibi gazeteci kökenli bir politikacı olan Ecevit'in bir zamanlar gündeme getirdiği "halk sektörü" modeli arasındaki benzerlik, şaşılacak ölçüdedir.

L. Blanc, ekonomik planlama ve refah hizmetlerinin sağlanmasında devlete kilit rol tanımakta ve genel oy hakkının tanınmasını savunmaktaydı. Ona göre, genel oy hakkı, devleti, ilerlemenin ve refahın vasıtası haline dönüştürmekte yararlı olacağı için önem taşımaktaydı. Bunun sağlanabilmesini, kapitalizme ve rekabet düzenine son verilmesinde görmekteydi. Onun hedeflediği, rekabet yerine "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre" ilkesine dayalı bir düzenin kurulmasıydı. Bütün bunların sağlanmasında, örgütlü işçi hareketine, dolayısıyla sendikalara belirleyici bir rol ve önem tanımaktaydı. Bu yönleriyle, Marx'a esin kaynağı olmuş; bu nedenden dolayı ki ünlü Manifesto'da işçi sınıfının o dönemdeki gerçek temsilcilerinin en önde gelenlerinden birisi olarak zikredilmiştir.

1848 devriminin ardından kurulan geçici hükümette yer alması, L. Blanc'a, düşüncelerini yaşama geçirmesi bakımından önemli bir fırsat sağlamış gibi görünüyordu. Nitekim, 1848 Anayasasında başta "çalışma hakkı" olmak üzere çağdaş sosyal devlete temel oluşturan ilkelerin yer alması onun sayesinde mümkün olabilmiştir. Ancak, bir koalisyon oluşturan geçici hükümetin diğer üyeleri, L. Blanc'ı etkisizleştirmenin yolunu buldular. Onu gerekli mali olanaktan yoksun bir biçimde, toplumsal atölyelerin kurulmasına yönelik çalışmalarıyla meşgul ettiler. Bu arada, kabinenin bir başka üyesinin girişimiyle, toplumsal atölyelerin adeta karikatürü niteliği taşıyan

"milli atölyeler" projesi uygulamaya konuldu. Bu proje başarısızlığa uğradı ve sorumluluğu kitlelerin gözünde, toplumsal atölyelere ve L. Blanc'a yüklendi.

Atölyelerin kapanmasıyla işsizler yığınına yenileri eklendi. Bir yandan da kilisenin katkısı da sağlanarak, özellikle kırsal kesimde yaşayan kesimler arasında, sorunlarının kaynağının hükümetin Parisli işçilerin çıkarı için yaptığı işler olduğu düşüncesi yaygınlaştırıldı. Aleyhinde yoğunlaşan gösteriler nedeniyle L. Blanc hükümetten ayrılmak zorunda kaldı.

Bu gelişmelerle bağlantılı olarak, 1848'de iktidara geçen Louis Napoleon 1851'de imparatorluğunu ilan etti. Bu olay, kitlelerle bağ kurmayı başaramamış bir işçi hareketinin, büyük sermaye ve kilisenin köylülükle kurduğu ittifak karşısındaki ilk yenilgilerinden birisi olarak tarihe geçti. Ancak, sağladığı kazanımlar, her ne kadar kısa ömürlü olmuşlarsa da, günümüze kadar süren yankılar bıraktılar.

Ölmek İstemeyen Orta Sınıfların Sözcüsü Proudhon ve Anarko-Sendikalizm

Pierre Joseph Proudhon'un (1809-1865) yaşadığı dönemde, Fransa'da tekelleşme sonuçlarını duyurmaya başlamıştı. Sermaye giderek az sayıda elde toplanırken, sahip oldukları sermayenin büyüklüğüne göre, aşağıdan yukarıya doğru, giderek çok sayıda insan mülksüzleşmekteydi.

Mülksüzleşme ve böylece bir toplumsal kategori olarak silinme tehlikesi ile burun buruna gelen orta sınıflar açısından, tehlikenin kaynağı, kendileri için dayanılmaz bir yük oluşturan faiz olarak görünmekteydi. Eğer faizsiz sermaye edinme olanağına sahip bulunsalar, kendilerinden daha büyükleri tarafından yutulmaktan kurtulabileceklerini düşünmekteydiler. Sosyal doktrinler alanında onların sözcülüğünü yapmış olan Proudhon'un bulduğu ve savunduğu çözüm de bu noktada yoğunlaşmaktaydı.

Proudhon'a göre, kurtuluş, faizsiz sermaye sağlayabilen ve mutualité denilen kurumlara dayalı bir toplumsal örgütlenmenin sağlanmasında aranmalıydı. Devlet böyle bir örgütlenmenin oluşumuna öncülük edecek ve bu arada, rekabet eşitliğini sağlayacak düzenlemeleri yapacak, fakat bunu sağladıktan sonra ekonomik yaşamı kendi işleyişine terkederek geri çekilecekti. Ona göre rekabet, tekelleşmenin çaresiydi; oysa Marx, tekelleşmeyi rekabet düzeninin kaçınılmaz sonucu olarak görmekteydi.

Proudhon'un başlıca canavar olarak gören düşünceleri ile günümüzde,

19. yüzyıldaki Fransa ile benzeşen bir tekelleşme sürecine girmiş olan ülkemizdeki "milli görüş" yaklaşımı arasındaki paralellik dikkat çekicidir.

Proudhon "atölye hükümetin yerini alacaktır" sözüyle özetlediği üzere, devletsiz, hükümeteşiz bir düzeni savunmaktaydı. Bu yönüyle "anarşizmin babası" olmuştur. Marx ile karşıtlığının somutlaştığı konulardan birisi de bu olmuştur.

Proudhon, kapitalist toplumda işçilerin ücret mücadelesinin kendilerine fayda değil zarar getireceği görüşündeydi. Ücretlerin artması, ekmeğın, peynirin, şarabın maliyetinin, dolayısıyla ücretlerinin artması demek olduğuna göre, bunun iki kere ikinin dört etmesi kadar doğru olduğunu savunmuştur. Onun *Sefaletin Felsefesi* isimli kitabında açıkladığı bu düşüncelerini, *Felsefenin Sefaleti* isimli kitabında yanıtlayan Marx, Bay Proudhon'un söyledikleri içinde yalnızca iki kere ikinin dört ettiğinin doğru olduğunu yazmıştır.

Proudhon, işçiler için parlamenter mücadele yolunu da reddeder. Fransa'da 1848'de sağlanan genel o hakkını "insanın insan tarafından daha çok sömürülmesi" olarak görmüş, işçilere seçimlerde çekimserliği öğütlemiştir. Proudhon'un izleyicisi olan anarşistler, işçilerin siyasal parti çatısı altında örgütlenmesine karşı çıktıkları için, gerek 1864'te kurulan 1. Enternasyonal'den, gerekse 1889'da onun yerine kurulan 2. Enternasyonal'den ihraç edilmişlerdir. Proudhon, tekelleşmeye karşıtlığını, sendikaları da birer tekel olarak gördüğünden, grevci işçilerin kurşunlanmasını meşru sayabilecek bir yoruma kadar vardırıabilmiştir. Proudhon'un izleyicileri, 1. Enternasyonal'de devletin sosyal politika önlemleri alması yönünde mücadele edilmesine karşı çıkarırken aynı yaklaşımı sürdürmüşlerdir. Zira, burjuva devletinin, eğitim, sağlık gibi alanlarda birtakım sosyal politika önlemleri alması halinde daha da güçlenmiş olacağını ileri sürmüşlerdir. Demek oluyor ki Proudhon, kapitalist toplumda işçiler için hiçbir kurtuluş yolu görmemiştir. İşçilere hitaben "efendi olmadığın sürece, köle kalmaya mahkumsun" derken savunduğu budur.

Proudhon'un çizgisini sürdüren Rus anarşistlerinden Bakunin (1814-1876), anarşizme şiddet unsurunu getirmiştir. 1. Enternasyolde, 1870'te patlak veren Alman-Fransız savaşını önleme amacıyla gündeme getirilen genel grev, zamanla anarşizmin başlıca mücadele vasıtası haline gelmiştir.

1871 Komün katliamının Avrupa'da başlattığı karanlık dönem sürerken, 1892'de Londra'da *Avant-Garde* isimli bir yayın organı etrafında kümele-

nen bazı anarşist aydınlar, taraftarlarına sendikalarda yuvalanmaları çağrısında bulunmuşlardır. Bu çağrı, sendikacılıkla anarşizmin izdivacı olarak nitelendirebileceğimiz anarko-sendikalizm akımının doğmasında önemli bir rol oynamıştır. Anarko-sendikalizm, pek çok ülkede varlık kazanmış, özellikle de başta Fransa olmak üzere, İtalya, İspanya gibi ülkelerde sendikacılık hareketine damgasını vurmuştur. 1906 yılında Fransız sendikalarının ortak ilkelerini ve hedeflerini belirleyen bir metin olarak kabul edilen *Amiens Şartı*, tümüyle anarko-sendikalist bir anlayış temelinde biçimlenmiştir. Anarko-sendikalizm, bu çerçevede, siyasal parti fikrini reddeden, genel grevi bir mitos haline getirmiş bulunan ve sendikaları, devrim sonrasında kurulacak düzenin temel yönetsel organları olarak gören bir düşünce sistemi ve toplumsal akım olarak biçimlenmiştir.

Anarko-sendikalizmin kuramsal alandaki önde gelen sözcüsü Georges Sorel olmuştur. Sorel'in düşünceleri, kitlelerin yönlendirilmesinde efsaneye (mythe) tanıdığı yer dolayısıyla Mussolini'nin faşist hareketi üzerinde de etkili olmuştur. Anarko-sendikalistler, Rusya'da Sovyet devletinin kuruluşu aşamasında da sahneye çıkmayı denemişlerse de kısa zamanda tasfiye edilmişlerdir.

Başta Fransa olmak üzere, anarko-sendikalizmin varlık kazandığı Batılı ülkelerde, burjuvazinin sermaye birikimini tamamlaması ve işçi hareketi karşısında tavizkâr bir tutum izleme olanağını elde etmesi, bu hareketin önemli bir varlık nedeninin ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devriminin sonucunda kurulmaya başlayan komünist partilerin sendikacılık hareketi üzerinde kazandığı etkinlik, anarko-sendikalizmin egemenliğini sarsan bir diğer unsur olmuştur. Bu faktörlerin zorlamasıyla işçi hareketi içindeki gücünü kaybeden anarşizm, kendisini daha çok öğrenci gençlik hareketleri çerçevesinde ifade etme olanağıyla sınırlamak zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte, parlamenter mücadeleye sırt çeviren ve adeta büyüü bir silah gibiymişçesine ve tek başına genel greve bel bağlayan her harekette, anarko-sendikalizmin yansımalarını görmek, yanlış sayılmamalıdır.

Marksizm: "Görünmeyen El" in Yerine İşçi Sınıfı

"Görünmeyen el" in, Adam Smith'in kuramı içinde, adeta bir yeryüzü Tanrısı gibi işlev gördüğü düşünülmüştü. Marx, onun yerine işçi sınıfını koydu. Yeni bir dünyanın kurulmasına işçi sınıfı öncülük edecekti. Marx'ın, çağdaşlarından ve kendisinden önceki düşünürlerden farklı olarak, işçi sını-

fına böylesine önemli bir sorumluluk ve üstünlük tanınmasında başlıca iki nedenin varlığı akla gelebilir. Öncelikle, işçi sınıfının böylesine önemli bir rolün yerine getirilmesi bakımından umut bağlanabilecek bir güç olarak ilk defa Marx'ın döneminde ortaya çıkmaya başladığı unutulmamalıdır. Ayrıca, Marx'ın, diğer düşünürlerden farklı olarak, işçi sınıfına kuramında yer verirken, mevcut durumunu değil, gelecekte kazanacağını düşündüğü konumunu esas aldığını görmekteyiz.

Öte yandan, Marx'ın ele aldığımız konu açısından önem taşıyan bir diğer yönü de oluşturduğu kurama tanıdığı anlamda ifadesini bulur. Onun bu yönü, 11. Tez'de ortaya koyduğu, "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir" yolundaki sözlerinde yansır. Marx'ın bir filozof olarak kendi kendisine de tanımış olduğu bu misyonun odağında işçi sınıfı yer alır.

Kuşkusuz, Marx'ın işçi sınıfına tanıdığı böylesine geniş boyutlu tarihsel rol, bu çerçevede sendikalara tanıdığı önemle birlikte bütünlük kazanır. Marx'ın sendikalara tanıdığı önem açısından, kapitalist düzende ücret mücadelesinde sağlayacakları kazanımların vazgeçilmez bir yeri vardır.

Marx, gerçek ve kalıcı çözümün, kapitalist düzenin son bulmasıyla sağlanacağı görüşündedir. Marx, kapitalist düzende, işçinin emeğinin nasıl sömürüldüğünü açıklamak için artı-değer kavramını geliştirmiştir. Marx'a göre, işçi, emeğinin bir bölümünü kendisini çalıştıran sermayedar yararına bir artı-değer üretmek için sarfeder. Buna rağmen, Marx'ın, Proudhon gibi, işçilerin sendikaları aracılığıyla kapitalist düzen içinde yürütecekleri ücret mücadelesinin faydadan çok zarar getireceğini düşündüğü veya Lassalle gibi, kapitalist düzende ücretlerin belli bir düzeyin üstüne çıkarılmayacağı görüşünde olduğu söylenemez. Nitekim, ünlü Marksolog Maurice Dobb da Marx'ın bu anlama gelebilecek bir ifadesine rastlamadığını kesinlikle ifade etmiştir.

Marx'a göre, emeğin karşılığı olan ücretin, malların fiyatından farklı olarak iki ayrı bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, fiziksel unsurdur. Bu, işgücünün sürekliliğini ve kendi kendisini yenilemesini sağlayabilmek için gerekli miktarda değerden oluşur. Tüm malların fiyatını oluşturan da bu unsurdur. Ücretin oluşumunda bundan ayrı olarak, tarihsel ve moral nitelik taşıyan bir başka unsur daha vardır. İşçiler, sendikal örgütlenme ve mücadele yoluyla bu unsur üzerinde etkili olabilirler.

Marx, öte yandan, kapitalist toplumda devletin emekten yana önlemler

alması için mücadele etmeyi -bu tür önlemler burjuva devletinin güçlenmesi sonucunu vereceği için- reddeden anarşistlerle aynı görüşü paylaşmaz. Bu konuda I.Enternasyonal'in Cenevre'de toplanan 1866 tarihli Kongresinde gündeme gelen tartışmalar çerçevesinde bu yönde görüşler ortaya koyan anarşistlere karşı çıkmış; devletin, eğitim, sağlık, sosyal politika gibi alanlarda emekten yana önlemler almasının sonucunda, devletin emeğe biraz da olsa daha yakın olmasının sağlanacağını savunmuştur.

Dolayısıyla, Marx, işçilerin kapitalist düzene son verecek bir devrimden başka amaçlar için mücadele etmelerinin yararsızlığını ve kısa erimli mücadelelerden uzak durmalarını savunanlara karşıdır. Ücret mücadelesinin kaçınılmaz ilk adım olduğu görüşündedir ve mevzii muharebeleri kazanmadan nihai meydan savaşını zaferle sonuçlandırmanın mümkün olamayacağı görüşünü ortaya koymuştur.

Marx'a göre, ekonomik mücadele ve sendikal örgütlenme, işçi sınıfının atmak zorunda olduğu ilk adım olarak kaçınılmaz ve gereklidir; ancak, yeterli değerlidir. Marx, işçi sınıfının sendikal mücadele temelinde ve ayrıca siyasal parti halinde örgütlenmesini ısrarla savunmuştur. Bu tavrı, onu anarşistlerle karşı karşıya getiren bir diğer nedenin kaynağını oluşturmuştur. 19.yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve çoğu sosyal demokrat sıfatını taşıyan siyasal partilerin ve daha sonra ortaya çıkan komünist partilerin biçimlenmesinde onun bu yöndeki görüş ve telkinlerinin etkisi belirgindir.

Marx, sendikal ve siyasal mücadeleyi birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve birbirlerini bütünleyen unsurlar olarak görür. Sosyalist toplumun kurulmasına giden yolun bu vasıtalarla aşılacağı görüşündedir.

Marx, I. Enternasyonal'in 1872 tarihli La Haye Kongresinde, "bizim hedeflerimize giden yolun her yerde aynı olduğunu hiçbir zaman söylemiş değiliz" demiştir. Bu nedenledir ki "demokrasinin fethi" olarak nitelendirdiği genel oy hakkını, önemli bir hedef saymış ve koşulların elverdiği ortamlarda, demokratik siyasal mücadeleyi, benimsenmesi ve savunulması gereken bir yol olarak görmüştür.

Marx'ın koşullara göre değişecek olan vasıta ve yollarla gerçekleşeceğini düşündüğü devrimin amacı, sosyalist düzenin kurulmasıdır. Sosyalist düzen, ünlü *Manifesto*'da ifade edildiğine göre, ilk defa olarak çoğunluğun iradesinin egemenliğini gerçekleştireceği için gerçek demokrasi olarak "proletarya diktatörlüğü"ne dayalı olacaktır. Bu düzende, üretim ve bölüşüm araçları kamunun ortak malı olacak, "herkesten gücü oranında, herkese

çalışması oranında" ilkesine göre işleyen bir planlama esas olacaktır. Zamanla, çalışmanın bir mutluluk kaynağı haline gelmesi sağlandığı ölçüde, "herkesten isteğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesi egemen olacaktır. Marksist kuramın söylediği, özetle budur.

Böylesine geniş tarihsel boyutlu bir dönüşümün gerçekleştirilmesinde büyük bir sorumluluk yüklenen işçi sınıfının, bu sorumluluğunu yerine getirmesi için olağanüstü bir bilinçle donanması esastır. Marx'a göre, işçi sınıfı ya devrimcidir, ya da hiçtir.

O zaman geride önemli bir soru kalmaktadır. Bu bilinç nasıl sağlanacaktır? Marksizm, bu bilincin sağlanması bakımından da sendikaların önemli bir yeri olduğunu öngörmektedir. Sendika aynı zamanda bir okuldur. İşçiler, bu okulda sağladıkları başarılarla dayanarak ve uğradıkları başarısızlıklardan dersler çıkararak nihai başarıları için gerekli olan bilince ulaşacaklardır.

İşçi sınıfı sosyalist bilince nasıl ulaşacaktır sorusu, Lenin'in ünlü Ne Yapmalı isimli kitabının temel konusudur. Ona göre, bu bilinç, kendiliğinden oluşamaz; işçi sınıfı, kendiliğinden, ancak anarşist veya oportünist eğilimlerin etkisine girebilir. Burjuvazinin sermaye birikimini tamamlamadığı ve işçilerden kaynaklanan talepler karşısında baskıcı bir politika izlediği toplumlarda ve dönemlerde, işçiler, anarşizme veya anarko-sendikalizme sapma eğilimi gösterirler. Buna karşılık, burjuvazinin işçiler karşısında tavizkâr hareket etme ileri görüşlülüğünü gösterebildiği ülkelerde, oportünizmin boy verdiği görülür. Lenin, bu gözlemlerinin sonucunda, işçi sınıfına bilincin, dışarıdan, "burjuva ihtiyaçlarıyla gözünün kararmasına kendisini bırakmamış" aydınlar tarafından verilebileceği görüşünü ortaya koymuştur.

Revizyonizm ve Sosyal-Demokrasi: Sosyalist Olmadan Sosyalleşmek

19. yüzyılın sonlarına doğru Marksizme yönelik şiddetli eleştiriler, Almanya'da ortaya çıktı. Almanya'da sosyalist hareket içinde yer almış bir isim olarak Edouard Bernstein (1850-1932), bu akımın öncüsü oldu. Bernstein ile eş zamanlı olarak Avrupa'nın başka ülkelerinde de benzer oluşumlar ortaya çıktı. 1883'te kurulmuş olan *Fabien Society* bünyesinden çıkmış ve İngiliz İşçi Partisi'ne damgasını vurmuş bir hareket olan Fabiencilik de aynı yönde bir akım niteliğiyle doğmuş ve gelişmiştir. Doğrudan doğruya Bernstein'in etkileriyle, aynı tarihlerde ortaya çıkmış bir hareket olan Rusya'daki "ekonomistler" de bu kategoriye sokulabilir.

Tüm bu oluşumların ortak yanı, sanayileşmiş ülkelerdeki işçi sınıfının durumunda gözlemledikleri iyileşmeye bakarak, Marx'ın öngörülerinin yanlış çıktığı yargısına varmış olmalarıdır. Bir bakıma, Batı'da geniş ölçüde Marksizmin muhalefeti sayesinde gerçekleşmiş olan düzelmeler, Marksizmin yanlışlığını kanıtlama yolunda kullanılabilmiştir denilebilir.

Revizyonistler, Prof. Talas'ın sıkça kullanmış olduğu bir ifadeyle, sosyalist olmadan sosyalleşmenin mümkün olabileceği görüşündedirler. Bunun için Marksizmin öngördüğü anlamda bir devrime gerek yoktur. Kapitalizmin, piyasa, özel mülkiyet gibi kurumlarının ortadan kalkmasına gerek olmaksızın, kapitalizmin doğurduğu olumsuzlukların üstesinden gelinebileceğini savunmuşlardır.

Başta Fabienciler olmak üzere, revizyonist akımın temsilcileri, kapitalizmin doğurduğu sömürü ve sosyal adaletsizlik gibi sorunların üstesinden gelmede sendikacılığa büyük önem verirler. Bu açıdan önem verdikleri bir diğer kurum ise kooperatifçiliktir. Siyasal alanda da parlamenter demokratik mücadeleye bel bağlamışlardır. Bunlar sayesinde kapitalizmi ehlileştirmenin mümkün olabileceğine inanırlar.

Ancak, onların benimsediği anlamda sendikacılık, devrimi veya sosyalizmin kuruluşunu gerçekleştirmenin bir aracı veya ilk adımı olarak anlaşılmalıdır. Sendikacılık, özellikle toplu sözleşme ve grev gibi mücadele vasıtaları sayesinde, kapitalizmin sivriliklerini törpülemeye yararı görülecek bir araç olarak düşünülmektedir. Özellikle, Fabienciliğin Sidney ve Beatrice Webb gibi önde gelen isimleri, bu anlamda bir sendikacılık anlayışının biçimlenmesine önemli katkılar sağlamışlardır.

Revizyonist hareket, Batı toplumlarında çoğu sosyal-demokrat veya işçi partisi adı altında ve hemen hepsi Marksizmden esinlenerek kurulmuş bulunan partiler üzerinde etkili olmuşlardır. Buna karşılık, Marksizmin özgün söylemine sadık kalan unsurlar, 1917'de patlak veren Bolşevik Devriminin hemen ardından değişik ülkelerde Komünist Parti adını taşıyan örgütlenmeler oluşturmuşlardır.

Bu arada, 2. Enternasyonalin çöküşüne koşut olarak, sosyal-demokrat partilerin herbirinin kendi ülkelerindeki emperyalist hükümetlerle uyumlanması süreci başlamıştır. Komünist Partilerin kurulmasıyla Marksizme sadık unsurlardan arınan sosyal-demokrat partilerde, emperyalizmle uyumlanma yönündeki eğilimlerin belirginlik kazandığı görülür. 2. Dünya Savaşı sonrası döneme gelindiğinde, sosyalist hareket, bir kanadıyla Moskova'nın

yörüngesine girmiş, diğer kanadıyla emperyalizmle uyumlanmış bulunan iki ayrı çizgi halinde bölünmüş bulunuyordu. Sosyal-demokrat partiler, bu dönemde, 1951'de kurulan Sosyalist Enternasyonal etrafında kümelenmişlerdir.

1970'lerden sonra neoliberalizmin tırmanışı sosyal-demokrat harekette yeni bazı dönüşümleri tahrik etmiştir. Sosyal-demokrat partiler ya zayıf düşmüş iktidardan uzaklaştırılmışlardır veya hızlı bir nitelik değişimine uğramışlardır. Bu arada, Olof Palme'nin öldürülmesi, Willy Brandt'ın siyasetten çekilmek zorunda bırakılması, bu nitelik değişikliğine ivme kazandırmıştır. Sonuçta, neoliberalizm, Thatcher'in devamı olduğunu gizlemeyen Tony Blair'in adıyla özdeşleşen "üçüncü yol" benzeri yeni mevziler kazanmıştır.

Böylece, uluslararası alanda emperyalizmle uyumlanmaya daha öncelerden başlamış bulunan, içeride ise ekonomik ve sosyal politikası açısından da neoliberalizm ile çelişmeyen bir çizgiye sürüklenmiştir. Sosyal-demokrasinin sendikalara bakışı da bu yeni konumuna göre biçimlenmeye başlamıştır.

Keynes: Vakitli Öten Horoz

Liberalizme karşı, başlangıcından itibaren çok değişik eleştiriler yöneltildi. Ancak, Batı dünyasında, bunlardan hiç birisi Keynesçilik kadar etkili olamadı. Çünkü öncekiler, vakitsiz öten horoz muamelesi gördüler. Vakitli öten horoz rolü, John Maynard Keynes'e (1883-1946) düştü.

Keynes, yaşadığı dönemde soldan ağır eleştiriler aldı. Onu kapitalizmin kurnaz akıl hocası olarak nitelendirenler oldu. Bugün ise daha çok sağdan eleştiriliyor. Onun düşüncelerini, örtülü komünizm olarak görüp saldırılarına hedef yapanlar var. Ancak, bütün bunlar, Keynesçiliğin iktisat kuramında derin yankılar uyandırdığı gerçeğini ortadan kaldırmamakta.

Keynes, liberalizmin cilasının iyiden iyiye döküldüğü ve acılı sonuçlarının açıkça görüldüğü bir dönemde düşüncelerini ortaya attı. 1936'da ünlü kitabı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* yayımlandığında dünya 19. yüzyılın sömürü ve sefaletine sahne olmuş, bir büyük dünya savaşı yaşanmış, emperyalizm yeryüzünde kasıp kavurmadığı yer bırakmamış, 1929-30 büyük bunalımı patlak vermiş bulunuyordu. Bunlar yetmemiş, 2. Dünya Savaşı da yaşandıktan sonra, liberalizme olan güven derinden sarsılmıştır.

Keynes'in düşünceleri, böyle bir dönemde, liberalizme alternatif arayışlarına yanıt oluşturdu. Keynes, kapitalizmin başıboş işleyişinin sonucunda, sermaye belli ellerde toplanırken, giderek genişleyen kitlelerin satınalma gücünden yoksun kaldıklarını gösterdi. Böylece kapitalizmin, başıboş bırakılması halinde, kendi kuyusunu kendisinin kazmakta olduğunu ortaya koydu. Yapılması gereken, geniş kitlelere satınalma gücü kazandıracak mekanizmalara işlerlik kazandırmaktı. Bu açıdan bakıldığında, sendikaların korkulacak kurumlar olarak görülmemeleri, tam tersine kitlelere satınalma gücü kazandıracakları için bunalımdan çıkışın başlıca vasıtalarından birisi olarak görülmeleri gerekirdi.

Keynes, bu konudaki düşüncelerini açıklarken şöyle der:

"... işçiler parasal ücret indirimlerine karşı direnirken, klasik iktisatçılardan daha makul görünmektedirler (...) Toplam istihdam hacmine bağlı olan gerçek ücret indirimleri, mevcut işin marjinal zahmetinden daha aşağı bir seviyeye düşmedikçe sendikaların herhangi bir tepkisine uğramadığı halde, her sendika, ne kadar küçük olursa olsun, parasal ücretlerdeki kırpmalara karşı çıkar. Fakat hiçbir sendika hayat pahalılığının her yükselişinde bir grev yapmayı düşünmediğine göre, klasik ekol mensupları gibi, toplam istihdamın gelişmesinin engelini devamlı olarak bu örgütlerde görmek mümkün değildir."

Keynes'e göre, bir toplumda ortalama gerçek ücret düzeyi, toplam işgücü arzı ve toplam işgücü talebi tarafından belirlenir. Toplam işgücü talebini belirleyen istihdam hacmi ise tüketim ve yatırım harcamalarının türevidir. Biraz daha geriye gidildiğinde, tüketim harcamalarının tüketim eğilimi tarafından belirlendiği görülür. Yatırımlar ise faiz haddi ile sermayenin marjinal verimliliği arasındaki ilişkinin sonucudur. Sermayenin marjinal verimliliği faiz haddinden yüksekse yatırım yapılır, değilse yapılmaz. Öte yandan, işgücü arzını belirleyen, nüfus ve buna bağlı olarak faal nüfustur.

Keynes'in çizdiği bu tabloda yer alan temel değişkenlerin (sermayenin marjinal verimliliği faiz haddi ve nüfus) belirlenmesinde sendikaların bir etkisi olamaz. Dolayısıyla, ortalama gerçek ücret düzeyinin belirlenmesinde sendikalar belirleyici değildir. Kuşkusuz, iyi örgütlenmiş, nitelikli işçi topluluklarının sendikal mücadeleyle ücretlerini artıracaklarını Keynes de kabul etmektedir. Ancak, onların bu mücadelesi, ortalama gerçek ücret düzeyini değiştirmeyeceği için, başka bazı işçi topluluklarının ücretlerindeki azalma pahasına başarıya ulaşabilir. Dolayısıyla; Keynes sendikal müca-

delenin, özünde, işçiler ve işverenler arasındaki gelir dağılımını değil, farklı düzeylerde sendikal güce sahip işçi toplulukları arasındaki gelir dağılımını etkilediği görüşündedir.

Keynes, bu açıklamalarıyla, "her grevin arkasında bir devrim ejderhası yatar" diyenlere karşı bir tavır sergilemiş, dolayısıyla, sermayedarların yüreğine su serpmiş oluyordu. Sanayileşmiş ülkelerdeki işçilerin, genel olarak ücret mücadelesiyle sınırlı bir sendikacılık anlayışına saplanıp kalmaları, Keynes'i, bu düşüncelerinde haklı çıkarmıştır.

Keynes'in bu düşünceleri ve ayrıca, bunalımın aşılabilmesi için, devletin ekonomide gelirin yeniden dağılımını sağlayıcı ve talebe bağlı olmayan otonom yatırımlar yaparak yatırımları canlandırıcı rol oynamasının zaruretine ilişkin görüşleri, Batı ve Kuzey Avrupa'da sosyal devletin doğuşuna yeşil ışık yakan önemli bir faktör oluşturmuştur.

Kuşkusuz, sosyal devletin doğuşunda rol oynayan faktörler bunlardan ibaret değildir. Batılı emekçi kitleler, sendikal mücadeleleri ve bu mücadeleler temelinde oluşan siyasal partileri aracılığıyla sağladıkları demokratik kazanımlar sayesinde, sosyal devletin doğuşunda belirleyici olmuşlardır. Ayrıca, 1917'de patlak veren Bolşevik Devriminin bu alandaki etkilerini de unutmamak gerekir. Bolşevik Devriminin sonucunda kabaran dalgaların kendi duvarlarını da yalamakta olduğunu gören Batılı kapitalistler, emekçi kitlelerden yükselen talepler karşısında mümkün olduğunca tavizkâr davranmak suretiyle tümüyle kaybetme tehlikesine düşmekten korunabilmişlerdir.

Sosyal devletin gerçekleştirilmesi yolunda sağlanan kazanımlar, Batı ve Kuzey Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. 30'lu yılların başında ABD'de Roosevelt'in başkanlık döneminde hayata geçirilen *New Deal* politikası da sosyal devlete özgü çizgiler içermekteydi ve onun gerisinde de Roosevelt'e danışmanlık yapmış olan Keynes'in kuramsal katkıları önemli bir yer tutmaktaydı. Bu dönemde, refahın geniş kitlelere yaygınlaştırılması, kamusal hizmetlerin geliştirilmesi, işsizliğin önlenmesi ve sosyal adaletin önemli ölçüde sağlanması yolunda, üretim, istihdam ve bölüşüm alanında devlet eliyle sağlanan sonuçlar, emekçi kitleler ve bu arada, sendikal hak ve özgürlükler açısından belli bir anlam ve önem ifade etmiştir.

Bir bakıma, ülkemizde Kemalist dönemde halkçı ve devletçi temelde gerçekleştirilmiş bulunan ekonomik sosyal başarıları da farklı toplumsal koşullarda ortaya çıkmış ve fakat eş yönlü gelişmeler olarak değerlendirmek yanlış görünmemektedir.

Neoliberalizm: "Görünmeyen El" in Geri Gelmesi

Sosyal devlet, bir bunalımın ardından gelmişti. Bir başka bunalım, sosyal devleti tahtından indirdi ve neoliberalizmin tırmanışına bahane oluşturdu.

70'li yılların ilk yarısından itibaren kendisini gösteren ekonomik ve sosyal bunalımı, önceleri "petrol bunalımı" olarak görme eğilimleri yaygın kabul gördü. Ancak, zamanla anlaşıldı ki sorunun kökleri çok daha derinlerdedir ve Keynesçi kuramın sınırları içinde kalarak bu bunalımın kavramsallaştırılması bile mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, sanayileşmiş metropol ülkelerinden başlayarak patlak ve veren durgunluk ve enflasyonu birlikte içeren bu yeni bunalım türünü anlatmak üzere, *stagflasyon* gibi yeni bir kavramın bulunması ve kullanılması gerekti.

Bunalımın gerçek nedeninin, Batı ve Kuzey Avrupa'da ve kısmen de ABD'de sağlanmış olan parlak başarılarla rağmen, bu başarıların, yer yüzünün ayrıcalıkla bir bölümüyle sınırlı kalmış ve yoksul ve zengin ülkeler arasındaki uçurumun giderek derinleşmiş olmasıyla açıklayanlar az değildi. Willy Brandt ve Olof Palme, bu yöndeki görüşlerin önde gelen sözcüleri oldular ve bu görüşlerden hareketle, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun aşılmasını sağlayacak bir "uluslararası yeni ekonomik düzen" fikrinin öncülüğünü yaptılar. Onlar, sosyal adalete uluslararası düzeyde geçerlilik kazandıracak gelişmelerin, yalnızca yoksul ülkelerin değil, aynı zamanda, zengin ülkelerin de sorunlarına çözüm getireceğini savunmaktaydılar.

Ancak, bu doğrultudaki görüşlerin, yeterli toplumsal dayanağa kavuşması mümkün olmadı. Sanayileşmiş ülkelerin işçileri, adaletli bir uluslararası düzen yerine, mevcut uluslararası sömürü düzeninde kendi ülkelerinin kapitalistlerinin sağladığı avantajların kısıntılarından yararlanmayı daha cazip ve güvenli bir yol olarak gördüler. Bu yüzden beliren çözümsüzlük koşullarında, 19. yüzyıl boyunca denenmiş ve acılı sonuçları defalarca görülmüş olan liberalizmi, neoliberalizm adı altında diriltmek isteyenlerin işi çok zor olmadı. Çaresizlik, çözümü geçmişin iflas etmiş sözde çarelerinde arama eğilimlerine ortam hazırladı.

Neoliberalizmin kuramsal alandaki yükselişinin öncülüğünü von Hayek yaptı. Hayek, 2. Dünya Savaşının hemen ardından yayınlanan "Esarete Giden Yol" isimli kitabında, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki ağırlığının artmasının, demokrasi ve özgürlüklerin sonu olacağı görüşünü

savundu. Böylece, sosyal devlete karşı bir cihat başlatılmış oluyordu. Hemen her yerde ve alanda yoğun özelleştirmeler, sözkonusu cihadın en temel unsurlarından birisi olarak gündemdeki yerini almış bulunuyor.

Bu durum, aynı zamanda, "görünmeyen el" in geri dönmeye başladığının işareti olmuştur. Üstelik, Hayek'in öğrencisi Milton Friedman, "Seçme Özgürlüğü" (*Free to Choose*) isimli kitapta toplanan söyleşilerinde, Adam Smith'in bahsettiği bireysel çıkarları toplumsal yarara kanalize eden görünmeyen elden başka ikinci bir görünmeyen elin varlığını ileri sürmüştür. Bu ikinci görünmeyen el, kamusal amaçla gerçekleştirilen çabaların, kaçınılmaz olarak, bireysel çıkar yolunda istismar edilmesi sonucunu doğurmaktaydı. Geride, Thatcher'in *Tina* (There is no alternative) sloganıyla meşhur ettiği üzere, neoliberal dogmalardan başka bir şey kalmıyordu.

Neoliberalizmi alternatifsiz tek yol olarak dayatmak için, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali güç merkezleri tüm olanaklarını seferber ettiler. Bu çerçevede, devasa bir güç haline gelmiş bulunan medya, belirleyici bir rol oynadı.

Bu sayededir ki Batı'da 1980 öncesinde ve sonrasında Thatcher ve Reagan'ın iktidarı ile yeni bir dönem başladı. Pek çok ülkede sosyal demokratlar, ya iktidarı kaybettiler veya Tony Blair örneğinde görüldüğü üzere neoliberalizmin hizmetine girdiler.

Neoliberalizmin Üçüncü Dünya'daki tırmanışı, çok daha başka yöntemlerle sağlandı. Şili'de 1973'te kanlı Pinochet darbesiyle bu sonuç sağlandı. Ülkemiz, 1980'de 12 Eylül darbesiyle bu sürece dahil edildi.

Neoliberalizmin tırmanışı, her yerde, sendikal hak ve özgürlükler üzerinde gerçekleştirilen derin bir tahribatla eşlendi. Reagan, hava trafik kontrolörlerinin, Thatcher yeraltı maden işçilerinin grevini yenilgiye uğratarak amaçlarına uzanan yolu genişlettiler. Pinochet rejiminin ve 12 Eylül darbesinin saldırılarının aşması da sendikaları ezmek olmuştur.

Sendika karşıtı politikaların başarıya ulaşmasında demokratik hakların rafa kaldırılması ve baskıcı rejimlerin yürürlüğe konması, başvuru yollarından yalnızca birisi olmuştur. Asıl önemli tahribat, dayatılan ekonomik modelin işsizlik üreten niteliği sayesinde sağlanmaktadır.

Keynes'in yıllar öncesinden işaret ettiği "kumarhane kapitalizmi" koşullarında, sermaye, üretmeden ve istihdam alanları yaratmadan, salt spekülasyon kazançları yoluyla büyüyebilme olanağına kavuşmuştur. Küresel-

leşen sermaye uluslarüstü iktidarını kurmuş ve herhangi bir kamusal yönlendirmenin sınırlayıcılığından kurtulmuş olduğu için, dizginlerinden kurtulmuş bir yaratık gibi kârdan başka bir önceliğe yer tanımama lüksüne erişmiştir.

Liberalizm, 19. yüzyılda, emeğinden başka satacak şeyi olmayan proletaryayı doğurmuştu. Neoliberalizm ise 2000'li yılların başında emeğini dahi satamayan yığınlar üretmektedir. Bu durumda kronikleşen işsizlik, sendikaları baskı altında tutmakta yararlanan en etkili unsur haline gelmiştir. Çalışanlar, işsizlik veya sefalet ücreti arasındaki bir ikileme mahkum edilerek sendikasızlaştırılmaktadırlar.

Sonuçta varılan noktada, liberalizmin yeryüzünü bir zamanlar karşıkaraşıya bıraktığı tüm sorunların tekrarından başka bir şey görünmüyor. Gene, ekonomik bunalımlar birbirini izlemekte; gene, ırkçılık kol gezmektedir. Ekonomik bunalım dönemleri, geçmişte Dünya Savaşlarıyla eşlenmişti. Günümüz dünyasında da savaş, bütün ağırlığıyla gündemdedir. Düne göre değişik olan, savaşın arkasında yatan sömürü emellerini gizlemek üzere başvurulan yollardır. "Medeniyetler çatışması" adı altındaki yeni bir kılıf ve İslami terör adı altında yeni bir düşman bunun için icat edilmiştir.